

Генезис інформаційного менеджменту як галузі наукового знання

Калініна Людмила Миколаївна,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник

В Україні відбувається зміна суспільного устрою, об'єктивно зумовлена стійкою тенденцією переходу людства (друга половина ХХ ст.) від індустріальної цивілізації до інформаційної, яка формує моделі науково-технічного та інноваційного розвитку держави.

На сучасному етапі інформатизації суспільства, зокрема галузі освіти, існує проблема неадекватного випереджального розвитку інформаційних ресурсів (ІР), нових інформаційних технологій (НІТ), інформаційних систем (ІС) управлінського призначення, повільним впровадженням їх у практику управління соціальною сферою, що зумовлює актуальність фундаментальних і прикладних досліджень з інформаційного менеджменту та інтеграції знань суміжних галузей наук, відповідає національним пріоритетам розвитку інформаційного суспільства в Україні. Це дає підстави для висновку, що наукова розробка цієї проблеми потребує системного розгалуженого вивчення, і тому була вибрана нами як предмет теоретико-експериментального дослідження.

Узагальнення наукових праць, у яких розкриваються теоретичні і технологічні проблеми інформатизації в соціальній сфері, зокрема у галузі освіти, дозволяє виділити кілька напрямів наукових досліджень.

- На основі системного аналізу розкрито сутність основних дефініцій інформаційного менеджменту, виокремлено сутність і специфіку інформаційної діяльності; висвітлено генезис загального менеджменту та його вплив на становлення інформаційного як нової наукової галузі в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформація, інформаційний менеджмент, інформаційне управління ЗНЗ, інформаційна компетентність, інформаційні ресурси і процеси.

- На основе системного анализа раскрыто сущность основных дефиниций информационного менеджмента, генезис общего менеджмента и его влияние на становление информационного как новой научной отрасли в условиях развития информационного общества в Украине; выявлена сущность и специфика информационной деятельности.

Ключевые слова: информация, информационный менеджмент, информационное управление ОУЗ, информационная компетентность, информационные ресурсы и процессы.

- On the basis of system analysis, the essence of main definitions of information management is exposed, the core and specificity of informational activity is selected. The role of influence of general management on genesis of information management as a new scientific industry in the conditions of informative society development in Ukraine is reflected.

Key words: information, informational management of general education establishments, informational management, dataware of general education establishments, informational competence of the manager, informational resources and processes.

Результати фундаментальних досліджень першого напрямку представлено у наукових працях Р. Х. Абдєєва, В. П. Андрущенко, Д. Белла, В. Ю. Бикова, Н. Вінера, В. М. Глушкова, Б. С. Гершунського, Ю. О. Дорошенка, У. Ешбі, М. І. Жалдака, Н. І. Жукова, В. З. Когана, К. К. Коліна, В. Г. Кременя, С. П. Курдюмова, Н. В. Морзе, Л. А. Петрушенка, К. Поппера, І. А. Пригожина, В. І. Сифорова, А. П. Суханова, А. Д. Урсула, Р. Фішера, Г. Хакена, Р. Хартлі, А. Д. Хомоненка, К. Шеннона у філософії освіти, філософії інформаційної цивілізації, кібернетиці, інформатиці, загальному менеджменті, соціології освіти. У них розкрито філософські концепції феномена інформації, теоретико-методологічні положення соціальної інфор-

матики, кібернетики, феномен управління в соціально-економічній сфері, генезис механізму управління та його філософський статус, механізм самоорганізації матерії та соціуму, нелінійність та діалектику мислення, характерні ознаки інформаційної цивілізації. Однак, ученими акцентується увага на відкритості цієї проблеми та інтерпретації концепцій інформації, необхідності інтеграції здобутків інформатики, кібернетики і синергетики з теорією розвитку під час проведення міждисциплінарних досліджень та реалізації їх на практиці управління, використанні можливостей інформаційних ресурсів, засобів ІКТ, мережі Інтернет для проектування й модернізації управління соціальною сферою.

Другий напрям пов'язаний з теоретико-практичними дослідженнями інформації як атрибуту і одного з ключових елементів класичної адміністративно-функціональної моделі управління на різних ієрархічних рівнях, функції освітньої організації лише на основі педагогічної інформації, розробкою змісту банків педагогічної інформації на засадах теорії школознавства і педагогіки у контексті радянської методології (С. І. Архангельський, В. П. Баймаков, Д. М. Гвішиані, М. І. Кондаков, Ю. А. Конаржевський, В. С. Тат'яниченко, О. А. Орлов, Т. І. Шамова, П. В. Худоминський та ін.), які за сучасних умов виробництва засобів інформатизації та ІКТ, розвитку теорії освітнього менеджменту, педагогіки і моделі державно-громадського управління освітою, набувають суттєвих інноваційних і модернізаційних змін.

Третій напрям вивчення проблеми пов'язаний з обґрунтуванням теорії внутрішньошкільного управління на основі положень теорії соціальних систем, кібернетики, педагогіки.

Метою статті є висвітлення генезису інформаційного менеджменту як наукової галузі, розкриття його сутності та специфіки, висвітлення понятійно-категоріального апарату в умовах формування інформаційного суспільства в Україні.

Методологічна основа дослідження окресленої вище проблеми пов'язана з ідеєю взаємозумовленості розвитку соціальної формації як суспільного явища, принципом історизму й міжгалузевою інтеграцією наукових здобутків, ідеями наукових

шкіл загального і освітнього менеджменту як визначальними чинниками розвитку інформаційного суспільства та інформаційного менеджменту.

У результаті ретроспективного аналізу генезису наукового менеджменту визначено теоретичне підґрунтя нового виду менеджменту – інформаційного – як сукупності визначальних ідей, концептуальних положень та висновків класичного (ідеї групування робіт, розподілу повноважень і відповідальності менеджерів у організаційній структурі виробництва для ефективного її функціонування, універсальності щодо існування одного найкращого рішення для всіх організацій, єдиної найкращої моделі бюрократичної організації); кількісного (ідея забезпечення керівників різноманітними засобами та інструментами ухвалення рішень); ситуаційного (ідея варіативності реалізації комплексу функцій для різних систем управління, управлінських рішень та моделей управління організацій, управлінської поведінки залежно від конкретних ситуацій); стратегічного (ідея перенесення центру уваги керівництва на зовнішнє оточення задля вчасного реагування на зміни, що відбуваються у ньому, та передбачення майбутнього) видів менеджменту. А також теоретичних засад суміжних із менеджментом галузей наук: кібернетики (ідея нероздільної єдності процесів управління, інформації та ентропії, висновок учених про антиентропійну спрямованість процесу управління будь-якою системою, синергію й оптимізацію процесів, які цілеспрямовують систему на досягнення якісно нового стану та розвитку, а не системного занепаду – ентропії), соціальної інформатики (концепція тезаурусної інформації, концепція значення знака, атрибутивна та функціональна концепція інформації), інформаціології (ідея розвитку інформаційного суспільства на основі використання ІР і ІКТ, теорія побудови інформаційної моделі Всесвіту для всіх процесів у мікро- та макросвітах, інформаційно-комунікаційних відносин, які відтворюють життя особистості та соціуму) і практики використання ІР, ІС, інформаційних процесів в управлінні соціальною сферою, зокрема у сфері освіти.

На основі системного аналізу наукових праць з менеджменту та управління у галузі освіти з'ясовано, що вчені і дослідники акцентують увагу на філософському, організаційно-педагогічному,

дидактичному, методичному, економічному, соціально–психологічному аспектах менеджменту, а не на інформаційній природі управління, хоча така позиція і простежується в окремих працях; смислові конструкції термінів «менеджмент» і «управління» та їхні гносеологічні корені; загальний менеджмент як галузь наукових знань, що була сформована наприкінці XIX століття у США з розвитком ринкових умов і представлена виробничим, індустріальним, класичним, адміністративним, поведінковим, інноваційним, стратегічним, ситуаційним видами менеджменту.

Проведений ретроспективний аналіз наукових праць з теорії і технологій менеджменту дозволяє стверджувати, що:

- накопичений фундаментальний доробок і досвід стали базисом для обґрунтування різних концептуальних підходів і теорій менеджменту, генезис яких відбувався впродовж минулих століть на основі розвитку наукових шкіл;
- менеджмент як цивілізаційний феномен є іманентно притаманним для будь–якої цивілізації незалежно від концептуальних фундацій, а інформація є невід’ємною, суттєвою властивістю різних видів менеджменту і складовою їх системотвірних компонентів;
- провідні положення різних концепцій менеджменту постійно трансформувалися в управління освітою відповідно до соціально–економічних умов, парадигм у теоретичному та освітньому просторі педагогічної науки й ідеології конкретного суспільства;
- зміна типу суспільства й інформаційної структури впродовж XX ст. – від сільськогосподарського, індустріального до інформаційного – детермінувала виокремлення і обґрунтування інформаційного менеджменту наприкінці 70–х років XX ст. у США;
- інформаційний менеджмент як вид загального менеджменту почав формуватися як галузь наукових знань за умов розвитку інформаційної цивілізації.

Для виявлення специфіки інформаційного менеджменту та визначення понятійно–категоріального апарату нами визначено й обґрунтовано концептуальні засади дослідження на методологічному, теоретичному і практичному рівнях [1; 2]. З метою з’ясування сутності терміна «інформацій-

ний менеджмент» (information management), що є порівняно новим і введеним 1978 року в науковий обіг федеральним урядом США під час запровадження контролю за урядовими документами, здійснено розширений пошук у мережі Інтернет із застосуванням інформаційно–пошукових систем, як це видно на рис. 1.

Рис. 1. Екранна сторінка результатів пошуку терміна «інформаційний менеджмент» із використанням пошукової системи «Google»

Як засвідчують результати персонального розширеного пошуку методом ключових слів, здійсненого у мережі Інтернет, термін «інформаційний менеджмент» із поясненням його сутності знайдено на 2 сайтах у 2 документах у «Google»; а цей же термін без лапок знайдено на 2 446 сайтах у 39 351 документі у пошуковій системі «Rambler»; 1 858 сайтах і 40 142 сторінках у ІПС «Yandex»; 190 000 сторінках у «Google». Станом на 5.06.2009 року термін «інформаційний менеджмент» за ключовими словами знайдено у пошуковій системі «Rambler» на 26 сайтах у 157 документах, «Google» – за ключовими словами отримано практично такі ж результати пошуку як і у грудні 2007 року, а категорія «інформаційний менеджмент» у лапках знайдено лише на 5 сайтах у 14 документах. Результати пошуку для ІПС «Yandex» у мережі Інтернет станом на 5.06.2009 р. практично аналогічні. Слід відзначити, що тільки в ІПС «Google» знайдено власне сам термін і його витлумачення у енциклопедії Вікіпедія, а в інших ІПС результати пошуку представлено за різними ключовими поняттями «інформатизація», «інформаційна діяльність», «інформація», «менеджмент», «управління», «школа», що визначають його контекст і частково сутність.

З'ясовано, що термін «інформаційний менеджмент» інколи зустрічається як це видно на сайтах і в текстах документів, але переважно за такими ключовими категоріями: «інформаційне забезпечення процесу», «інформаційне забезпечення управління», «забезпечення інформацією», «інформаційне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом», «інформаційне управління школою», «інформаційна система управління», «інформаційна культура», «інформація», «інформаційно–комп'ютерні технології в освіті», «використання інформаційно–комунікаційних технологій у професійній діяльності керівника», «застосування інформаційних технологій в управлінні ЗНЗ», «нові інформаційні технології», «інформаційні мережеві технології», «інформаційні ресурси», «менеджмент інформаційних ресурсів».

Слід підкреслити, що в англійській мові існує тільки один термін «information management», який у науковому обігу і практиці управління на сьогодні є унормованим, а в українській науковій термінології їх два: «інформаційний менеджмент» і «інформаційне управління», де у більшості випадків розрізняються тільки їхні назви, а не сутність самих понять. Це є правомірним і підтверджується перекладом англійського поняття «information management» за словником [8] як інформаційне управління. Тому нам здається дуже важливим підкреслити наявність у термінологічному обігу [7; 8, с. 703; 9; 10; 11–13] та українській практиці керування цих семантично ідентичних за своєю сутністю термінів «інформаційний менеджмент» і «інформаційне управління», які правомірно існують і застосовуються у науковому обігу.

Застосування методу ключових слів для визначення знаходження терміна «інформаційний менеджмент» у мережі Інтернет і з'ясування його сутності, дозволяє зробити висновки щодо формування у країні наукової галузі – інформаційного менеджменту, що знаходить підтвердження в наявності його у ППС «Rambler», «Google» та ін., на яких репрезентований власне термін, а щодо інформаційного менеджменту у сфері освіти, то результати пошуку засвідчують про значно повільний його розвиток і запровадження у практику керівництва сферою освіти.

Інформаційний менеджмент, ми розкриваємо як окремий напрям менеджменту – науки про ефективне управління організаціями та установами, що збагачується у методологічному й практичному вимірах теоретичним обґрунтуванням інформаційного субстрату процесу управління, електронним інформаційним ресурсом і продуктами, програмним забезпеченням управлінського та освітнього призначення; має свій науково–пошуковий простір, об'єкт і предмет дослідження, понятійно–категоріальний апарат.

Щодо визначення *об'єкта інформаційного менеджменту*, то він нами розглядається як управління інформаційними ресурсами організації на основі життєвого циклу інформації (визначення цілей; створення, збирання, збереження, пошук, аналіз, передача інформації; використання інформації), що включає обґрунтування і розробку концепції інформаційної політики, «стратегічного набору» управління, проектування і створення ІР, ІС, УІС із застосуванням засобів ІКТ, НІТ, мережевих технологій та їх раціонального використання; процеси аналізу, організації та координації інформаційних потоків і масивів даних у архітектурі системи інформаційного забезпечення управління.

Розвиток наукової галузі «інформаційного менеджменту» потребував розкриття концептуальних поглядів на сутність наукового феномену «інформація», введення до наукового обігу термінів «системно–кібернетичний підхід до управління соціально–педагогічними системами», «інформаційна політика», «інформаційне управління», розгляду базових і похідних понять, а також обґрунтування або, у разі потреби, уточнення їхньої сутності або надання їх витлумачень у авторській інтерпретації.

«Системно–кібернетичний підхід до управління соціально–педагогічними системами» дозволяє розкрити генезис менеджменту як універсального феномена на будь–якому етапі розвитку цивілізації, обґрунтувати теоретико–методологічні засади інформаційного менеджменту в умовах розвитку інформаційного суспільства у країні; виявити та проаналізувати характерні інформаційні субстрати, що детермінують ефективність інформаційного управління ЗНЗ (інформаційний аспект), встановити цілепокладання на основі

інформації та ІР, виявити особливості функціонування і з'ясувати спрямованість розвитку процесу управління (управлінський аспект); пояснює незворотність процесів розвитку й часу і враховує міру впорядкованості структури організації; створює можливість пізнання та вивчення інформаційного забезпечення управління ЗНЗ як підсистеми, адекватної організаційній структурі системи управління, визначення компонентів цієї підсистеми, функцій та взаємозв'язків між ними з позицій цілісності динамічних систем (структурний аспект).

Поняття «інформаційне управління» нами визначено як складний, багатогранний і нелінійний процес суб'єкт–суб'єктної, суб'єкт–об'єктної, об'єкт–об'єктної інформаційно–комунікаційної взаємодії та взаємозв'язку у просторі й часі на основі ІР, який є цілеспрямованим на організацію, проектування і координацію програм, проєктів, заходів задля досягнення встановленої мети функціонування й розвитку. У цьому контексті «інформаційне управління» детермінує застосування керівниками у процесі діяльності автоматизованих інформаційно–довідкових систем (АІДС), автоматизованих інформаційно–пошукових систем (АІПС), управлінських інформаційних систем (УІС), НІТ, Інтернет–технологій, телевізійно–супутникових мережевих технологій, кейс–технологій у поєднанні з телекомунікаційною підтримкою процесу управління, інформаційних ресурсів глобальної комп'ютерної мережі Інтернет; формування банків і БД, створення власних банків нормативно–директивної інформації, тематично–орієнтованих баз даних тощо.

Вивчення наукового феномену «інформація» на засадах атрибутивної, функціональної, тезаурусної концепції інформації, концепції значення знака, теоретичних моделей інформації (Р. В. Хартли, А. М. Колмогорова, К. Шеннона – Л. Больцмана) дозволило з'ясувати, що поняття «інформація» визначається як загальнонаукове, яке характеризує матеріальні об'єкти та їх взаємодію на усіх рівнях організації матерії та лежить в основі процесів управління, самоорганізації й саморегулювання у живій природі та суспільстві; будь-який вид інформації має три основні параметри (зміст, кількість, якість); інформація взаємопов'язана з фактором часу, оскільки вона визначається

у певний його момент, має сенс у минулому, теперішньому і майбутньому часі, а для суб'єкта важливим є момент її отримання, передавання, використання, оскільки час є критерієм ефективності функціонування процесів загалом і управління освітою зокрема. Здійснений на таких основах теоретичний аналіз генезису та взаємозв'язку видів інформації у хронологічному порядку (фізична, біологічна, соціальна) дозволив нам узагальнити та конкретизувати найбільш значущі ознаки інформації, які визначають її специфіку: самостійність інформації стосовно її носія; кількісна визначеність; суб'єктивний характер інформації як результат інтелектуальної діяльності суб'єкта; можливість багаторазового її використання суб'єктами; створення, збереження, копіювання, відтворення і накопичення інформації; збереження інформації у суб'єкта–передавача та суб'єкта–користувача інформації; довести, що властивості інформації пов'язані з її змістом, оскільки вона відображає його дійсність, об'єктивність, правдивість, вірогідність.

Семантичний аналіз терміна «інформація» у різних галузях наукових знань дозволяє зрозуміти, що воно є базовим, як і «інформаційне управління», а похідними є такі поняття як види інформації, інформаційне забезпечення, інформаційна система, інформаційна управлінська система, зміст інформації, джерела інформації, інформаційні процеси та ін.

Дослідженням доведено, що множинність семантики і неоднозначність авторських трактувань понять певною мірою ускладнюють дослідження проблеми і спонукають вчених інтегрувати їх інтенційну сферу в єдине концептуальне бачення, зокрема, це стосується загальнонаукових родових категорій «інформація» та «інформаційне управління» і похідних понять: «інформаційне забезпечення процесу управління», «інформаційні управлінські системи», «інформаційні процеси», «інформаційні технології», «інформаційні ресурси», «інформаційна діяльність» та інші дефініції. Вивчення похідних понять дослідження слугувало науковим підґрунтям подальшого аналізу їх змісту, структури та взаємозв'язку з базовим, які у сукупності утворюють понятійно–термінологічне коло інформаційного менеджменту.

Зазначимо, що розбудова інформаційного суспільства, перехід до пріоритетного науково-технологічного та інноваційного розвитку, впровадження ІКТ в усі сфери життєдіяльності держави, детермінували виникнення та розвиток *нового напрямку наукових пошуків* – інформаційного менеджменту. Обгрунтовано, що інформаційний менеджмент як галузь наукових знань має свої специфічні особливості, понятійно-категоріальний апарат, об'єкт і предмет дослідження, що зумовлює доцільність виокремлення його у самостійний об'єкт фундаментальних і прикладних до-

сліджень. Означене вище, власне й детермінує відкриття нових законів, закономірностей, виявлення тенденцій розвитку, принципів, інформаційних технологій і механізмів інформаційного менеджменту, розробки його наукових засад, обгрунтування принципів і варіативних систем інформаційного забезпечення управління установ із використанням НІТ і засобів ІКТ є адекватним стратегічному напрямку розвитку інформаційного суспільства у країні та зумовлює розгортання наукових досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. *Калініна, Л. М.* Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології: монографія / Л. М. Калініна. – К.: Інформатодор, 2008. – 475 с.
2. *Калініна, Л. М.* Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом: монографія / Л. М. Калініна. – К.: Айлант, 2005. – 275 с.
3. *Калініна, Л. М.* Специфіка інформаційного управління закладами освіти / Л. М. Калініна // Освіта і упр. – 2003. – Т. 6, № 1. – С. 47–66.
4. *Калініна, Л. М.* Теоретичні основи інформаційного управління закладом освіти / Л. М. Калініна // Наступність у навчанні інформатики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої вищої школи: зб. Всеукр. наук.–практ. семінару. – Хмельницький, 2002. – С. 89–91.
5. *Калініна, Л. М.* Технологія інформаційного управління закладом освіти: наук.–метод. посіб. / Л. М. Калініна. – Х.: Видавнича група «Основа», 2005. – 159 с.
6. Портал EUROPA, секції інформаційне суспільство, освіта, дослідження і технології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://europa.eu.int/pol/educ/index_en.htm;
http://europa.eu.int/pol/rd/index_en.htm. – Загол. з екрану.
http://europa.eu.int/information_society/index_en.htm.
7. *Emporia State University School of Library and Information Management* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.slim.emporia.edu>. – Загол. з екрану.
8. *ENGLISH-UKRAINIAN DICTIONARY*. Англо-український словник: У 2 Т. / Упорядник М. І. Балла. – К.: Освіта, 1996. – Т 1. – С. 179, 703.
9. *Langefors, B.* Distinction between data and Information / B. Langefors; Knowledge // Inf Age. – 1987. – 9, № 2. – P. 89–91.
10. *University of Tennessee School of Information Science* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pepper.lis.utr.edu/>. – Заголовок з екрану.
11. *University of Toronto Faculty of Information Studies* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fis.utoronto.ca/>. – Заголовок з екрану.
12. *Uvojove teorie informacnych systemic* // A. Rabenseifer // Inf. syst. – 1990. – 19, № 6. – P. 549–560.